

СУЧАСНІ СИСТЕМОУТВОРЮЮЧІ КАТЕГОРІЇ ПРЕДМЕТА АГРАРНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Розглянуто проблеми сучасного розвитку науки аграрного права України. Досліджено структуру предмета галузі аграрного права України, акцентовано увагу на динамічності розвитку суспільних відносин у сфері розвитку галузі сільського господарства, зокрема щодо виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції, забезпечення продовольчої безпеки держави та ін.

Ключові слова: предмет галузі аграрного права, аграрні відносини, сільськогосподарська діяльність, сільськогосподарська, продовольча та органічна продукція, продовольча безпека України, інтеграція до ЄС.

Сучасна доктрина аграрного права спрямувала вектор інтенсивних наукових пошуків у напрямку дослідження новел правового регулювання окремих видів суспільних відносин у галузі сільського господарства в умовах інтеграції України в Європейський Союз (ЄС). Наукові пошуки вчених у галузі аграрного права спонукають звернутися до стану розвитку першооснови, головного, так би мовити, системоутворюючого елемента галузі аграрного права – предмета правового регулювання. Це обумовлено тим, що динамічні реформаційні процеси в суспільстві вимагають якнайшвидшого та найефективнішого правового врегулювання нових суспільних відносин з метою забезпечення правопорядку та економічного благополуччя у державі.

Метою статті є аналіз стану розвитку найсучасніших і найменш врегульованих, однак таких, що безперечно потребують вдосконалення суспільних відносин, які становлять зміст предмета правового регулювання аграрного права України. У деяких випадках потребують перегляду й усталені стереотипні погляди на предмет аграрного права.

Сучасним проблемам предмета аграрного права присвятили свої праці вчені-юристи України (Н. О. Багай, М. Я. Ващишин, О. В. Гафурова,

В. П. Жушман, В. М. Єрмоленко, Т. О. Коваленко, Г. С. Корнієнко, Т. В. Курман, П. Ф. Кулинич, В. В. Носік, О. О. Погрібний, В. І. Семчик, А. М. Статівка, Н. І. Титова, В. Ю. Уркевич, М. М. Чабаненко, М. В. Шульга, В. З. Янчук та ін.) та Росії (С. С. Акманов, Г. Є. Бистров, З. С. Беляєва, М. І. Козир та ін.). Питання предмета правового регулювання та його структури досліджені у працях представників загальнотеоретичних юридичних наук (С. С. Алексєєва, М. І. Байтіна, А. А. Головіної, Д. Є. Петрова, П. М. Рабіновича, В. К. Райхера та ін.).

На думку С. С. Алексєєва, при характеристиці предмета правового регулювання як вирішального системоутворюючого фактора системи права увага повинна бути сконцентрована, перш за все, на тих об'єктивних властивостях суспільних відносин, які виражають момент вимоги правового регулювання. На його переконання, головне при дослідженні предмета правового регулювання будь-якої галузі права – виявлення його ядра, тобто тих суспільних відносин, глибинний соціально-економічний та політичний зміст яких і спонукав до життя дану галузь права [4, с. 171-172].

Головним у ході дослідження предмета аграрного права України є визначення його структури. Науковцями загальнотеоретичної правової науки вироблено алгоритм дослідження предмета правового регулювання будь-якої галузі права. Зокрема, необхідно встановити такі його елементи:

- а) суб'єкти відповідних суспільних відносин, які можуть бути як індивідуальними, так і колективними;
- б) поведінка суб'єктів, що виражається у вигляді вчинків, дії або бездіяльності;
- в) об'єкти (предмети, явища) навколишнього світу, з приводу яких суб'єкти вступають у взаємовідносини і до яких проявляють свій інтерес;
- г) соціальні факти (події, обставини, які виступають безпосередніми причинами виникнення або припинення відповідних відносин).

Причому, як відмічається в науковій літературі, необхідно розрізняти соціальні та юридичні факти, адже факти стають юридичними не в силу

надання їм будь-яких певних якостей (економічних, політичних, матеріальних, духовних), а в результаті визнання їх такими державою та законом [12, с. 220].

Найбільш узагальненим та усталеним в навчальній та науковій літературі з аграрного права є визначення предмета цієї галузі як сукупності комплексних, інтегрованих і спеціалізованих суспільних аграрних відносин, які за своїм змістом є земельними, трудовими, майновими, організаційно-управлінськими, а також соціальними, які функціонують у процесі здійснення різними аграрними суб'єктами сільськогосподарської виробничої та пов'язаної з нею іншої діяльності [Див.: 1–3]. Більш розгорнуте визначення предмета аграрного права наводить В. В. Носік, який до останнього відносить «суспільні відносини, що виникають, змінюються і припиняються у зв'язку з реалізацією суб'єктивних прав та виконання обов'язків щодо використання землі, праці і знань для здійснення господарської діяльності з виробництва продукції сільського, лісового і рибного господарства шляхом створення, функціонування і припинення суб'єктів аграрного підприємництва різних організаційно-правових форм, застосуванням визначених законом форм і методів інституційного і функціонального регулювання та допустимих форм державної підтримки такої діяльності сільськогосподарськими товаровиробниками, іншими суб'єктами аграрних відносин» [6, с. 27].

Переважає більшість науковців схиляється до думки, що основними й визначальними в системі відносин, які складають предмет аграрного права, є виробничі, а головним об'єктом тут виступає сільськогосподарська діяльність на землях сільськогосподарського призначення. До того ж ці відносини іменуються аграрними й складають мовби єдиний нерозривний комплекс відносин, серед яких наведені вище відносини.

Етимологія категорії «аграрні відносини» буквально означає суспільні відносини щодо землеволодіння, землекористування, тобто таке визначення буквально можна розуміти як аграрне виробництво на землях сільськогосподарського призначення. Дійсно, в процесі цієї діяльності об'єктивно виникає і низка інших суспільних відносин, які також потребують

правового врегулювання нормами як аграрного, так і інших галузей права. У цьому випадку на допомогу приходять міжгалузеві правові інститути. Однак треба відмітити, що сільськогосподарська діяльність може здійснюватися не лише на землях сільськогосподарського призначення. Як приклад, доцільно навести положення ст. 1 Закону України «Про аквакультуру» від 18.09.2012 р. № 5293-17 [7]: аквакультура (рибництво) – сільськогосподарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-племінної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг. В цьому випадку розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури здійснюються у водному середовищі, не відокремленому від водних об'єктів (їх частин) бар'єрами, що запобігають вільному виходу об'єктів аквакультури (відкритті умови) і навпаки в закритих умовах.

Ще одним з важливих аспектів є запровадження на законодавчому рівні розвитку суспільних відносин щодо виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції з прийняттям Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03.09.2013 р. № 425-18 [7]. Цей закон набуде чинності з 09.01.2014 р. Згідно з п. 1 ст. 1 Закону виробництво органічної продукції (сировини) – це виробнича діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів.

Враховуючи норми раніше прийнятого та нового законодавства, відтепер аграрне законодавство оперує і такими категоріями, як продовольча продукція, сільськогосподарська продукція, органічна продукція, органічна продукція аквакультур і традиційна (неорганічна) продукція.

Відповідно, продовольча продукція – харчові продукти, продовольча сировина та супутні матеріали (згідно з Наказом МОЗ України «Про затвердження Методичних рекомендацій «Періодичність контролю продовольчої сировини та харчових продуктів за показниками безпеки» від 02.07.2004 р. № 329) [10, розд. 2];

– сільськогосподарська продукція – сільськогосподарські харчові продукти тваринного і рослинного походження, що призначені для споживання людиною у сирому або переробленому стані як інгредієнти для їжі (ст. 1 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 06.09.2005 р. № 2809-IV [8]).

– органічна продукція – продукція, отримана в результаті сертифікованого виробництва відповідно до вимог Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»;

– органічна продукція аквакультур – риба та інші водні живі ресурси, розведені та вирощені у спеціальних штучних умовах або у визначених для цього рибогосподарських водних об'єктах відповідно до Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»;

– традиційна (неорганічна) продукція – продукція, виготовлена за загальноприйнятними технологіями виробництва сільськогосподарської продукції, де можна використовувати будь-які хімічні засоби захисту, синтетичні мінеральні добрива, консерванти, штучні барвники, стимулятори росту, гормони, антибіотики, ароматизатори, стабілізатори, підсилювачі смаку тощо відповідно до законодавства.

Не можна залишити поза увагою і такий надважливий вид суспільних відносин, як відносини у сфері забезпечення продовольчої безпеки України. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про основні засади державної аграрної

політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р. № 2982-IV [12] забезпечення продовольчої безпеки шляхом створення сприятливих економічних, політичних, організаційних, а також правових умов здійснення сільськогосподарського виробництва проголошено однією із стратегічних цілей аграрної політики України. Як зазначається в науковій літературі, продовольчу безпеку слід розуміти як «складову національної безпеки держави, що передбачає захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою на принципах самозабезпечення безперешкодного фізичного та економічного доступу людини до продуктів харчування у кількості, асортименті, встановленого рівня якості та безпеки, необхідних для підтримання її здоров'я та звичайної життєвої діяльності» [7, с. 17.]

На основі аналізу норм чинного аграрного законодавства та наукової літератури можна окреслити сучасну структуру предмета аграрного права України: 1) суб'єкти (учасники) даних відносин (фермерські господарства, сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські товариства, приватні (приватно-орендні), державні та комунальні сільськогосподарські підприємства та їх об'єднання, члени сільськогосподарських підприємств, селяни, особи, які ведуть особисте селянське господарство, Аграрна біржа, Аграрний фонд, Фонд аграрних страхових субсидій, оптові ринки сільськогосподарської продукції, аграрні союзи та ін.); 2) об'єкти та соціальні явища, з приводу яких ці відносини виникають, змінюються та припиняються (аграрне виробництво на землях сільськогосподарського призначення; сільськогосподарська діяльність з використанням водних об'єктів; сільськогосподарська продукція, продовольча продукція, органічна продукція, органічна продукція аквакультур і традиційна (неорганічна) продукція; лісові насадження й водні об'єкти; майно сільськогосподарського призначення тощо; членство в сільськогосподарському підприємстві, сільськогосподарські технології, земельні та майнові частки (паї), а також права на них та ін.); 3) спільна мета, яку переслідують учасники відносин – виробництво, переробка, реалізація, постачання сільськогосподарської, продовольчої, органічної,

органічної продукції аквакультур і традиційної (неорганічної) продукції, в тому числі товарної; забезпечення продовольчої безпеки України; забезпечення сталого сільськогосподарського виробництва та сталого розвитку сільських територій в Україні тощо.

Список літератури:

1. Аграрне право України : підруч. / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк та ін. ; за заг. ред. В. М. Єрмоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
2. Аграрне право : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. П. Жушман, В. М. Корнієнко, Г. С. Корнієнко та ін. ; за ред. В. П. Жушмана та А. М. Статівки. – Х. : Право, 2010. – 296 с.
3. Аграрне право України : підруч. / за ред. О. О. Погрібного. – К. : Істина, 2007. – 448 с.
4. *Алексеев С. С.* Структура советского права / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 264 с.
5. *Курман Т. В.* Поняття, ознаки, основні категорії та принципи продовольчої безпеки / Т. В. Курман // Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України : моногр. / О. М. Батигіна, В. М. Жушман, В. М. Корнієнко [та ін.] ; за ред. : В. Ю. Уркевича, М. В. Шульги ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : ФОП Шевченко С. О., 2013. – 326 с.
6. *Носік В. В.* Предмет аграрно-правового регулювання в сучасних умовах: теоретичні аспекти / В. В. Носік // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна : матеріали Всеукр. круглого столу (м. Київ, 25 травня 2012 р.) / за заг. ред. проф. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. – К. : НУБіП України, 2012. – 168 с.
7. Про аквакультуру : Закон України від 18.09.2012 р. № 5293-17 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5293-17>.
8. Про безпечність та якість харчових продуктів : Закон України від 06.09.2005 р. № 2809-IV [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>.
9. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини : Закон України від 03.09.2013 р. № 425-18 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
10. Про затвердження Методичних рекомендацій «Періодичність контролю продовольчої сировини та харчових продуктів за показниками безпеки» : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 02.07.2004 р. № 329 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0329282-04>.
11. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року : Закон України від 18.10.2005 р. № 2982-IV [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>.
12. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М., 2001. – 776 с.

Савельева Е. Н. Современные системообразующие категории предмета аграрного права Украины.

В статье анализируются проблемы современного развития науки аграрного права Украины. Исследована структура предмета отрасли аграрного права Украины, акцентируется внимание на динамичности развития общественных отношений в сфере развития отрасли сельского хозяйства, в частности, касательно производства и оборота сельскохозяйственной продукции, обеспечения продовольственной безопасности

государства и др. Высказаны и обоснованы предложения про современное содержание структуры предмета правового регулирования аграрных отношений в Украине.

Ключевые слова: предмет отрасли аграрного права, аграрные отношения, сельскохозяйственная деятельность, сельскохозяйственная, продовольственная и органическая продукция, продовольственная безопасность Украины, интеграция в ЕС.

Savelieva E. N. Modern backbone elements of the subject of the agrarian law of Ukraine.

The article analyzes the problems of the modern science of Agrarian Law of Ukraine. Investigate the structure of the subject of the agrarian sector of Ukraine Law, focuses on the dynamic development of public relations in the sphere of development of the agricultural sector, in particular with regard to the production and sales of organic agricultural production, ensure food security of the state, and so on are given suggestions about the content of the modern category of the subject of legal regulation of the agrarian law of Ukraine.

Key words: the subject in the agrarian law, agrarian relations, agricultural activities, agricultural, food and organic products, food safety Ukrainian integration into the EU.